

SCHRIJVERS VAN CONTOUREN

Tekenkunst in het Oude Egypte

Lesmap voor leerkrachten van het middelbaar onderwijs

Educatieve en culturele dienst - Jubelparkmuseum

2013

De unieke tentoonstelling 'Schrijvers van contouren. Tekenkunst in het Oude Egypte' belicht voor de eerste keer een beroep dat bij het grote publiek lange tijd een blinde vlek bleef. Zoals de titulatuur 'schrijver van contouren' aangeeft, was de tekenaar iemand die de omtreklijnen van figuren en hiërogliefen aangaf. Hij gaf de aanzetten tot het maken van een kunstwerk en bepaalde daarbij wat de beeldhouwers en schilders die na hem kwamen moesten doen. Het was zijn kunnen dat de kwaliteit van het hele werk bepaalde.

Aan de hand van deze werken en schetsen, het materiaal dat ze gebruikten en andere voorwerpen die getuigen van het dagelijkse leven en de scholing van de tekenaars, halen we deze meesters weer naar het voorplan. Een tweehonderdtal stukken helpen ons een paar eenvoudige, maar universele vragen te stellen: wat is de rol van de tekenkunst? Wat moet de kunst representeren: een visie, een droom, de realiteit? In welke mate beïnvloedt de socio-politieke context een kunstwerk? Wat is een kunstenaar? Welke opleiding genoot hij? Over welke materialen en technieken beschikte hij? Moest hij bepaalde regels toepassen en zo ja, dewelke? Kon hij binnen bepaalde omstandigheden afwijken van die regels?

Vragen waarop de tentoonstelling en de lesmap die erop gebaseerd is een antwoord proberen te formuleren.

INLEIDING

In het Oude Egypte was de tekenkunst hét uitdrukkingsmiddel bij uitstek en de basis van alle andere kunsten. De kunst van de lijn liet toe de omtrek vast te leggen van figuren die vervolgens werden uitgebeiteld, beschilderd of gegraveerd. De architect tekende zijn plannen en de beeldhouwer gebruikte getekende lijnen om te zien welke delen hij moest uithakken.

Vanaf de uitvinding van het schrift (c. 3200 v.Chr.) lopen de rol van de schrijver en die van de tekenaar in elkaar over. De schrijver die met zorg de hiëroglief traceert, komt immers dicht in de buurt van het werk van de andere die met rode of zwarte lijn de figuren afbakent. Daarenboven gebruiken ze beiden hetzelfde materiaal en dragen ze zelfs dezelfde titel: de schrijver is de *sesj*, de tekenaar de *sesj kedoet* ('schrijver van contouren' of 'schrijver van vormen').

Er werd al getekend lang voor de uitvinding van het schrift, namelijk sinds de prehistorie. De rotstekeningen van Qurta, de oudste die tot hiertoe in Egypte gevonden zijn, zijn zelfs meer dan 15.000 jaar oud. De faraonische periode (c. 3100 v.Chr. – 30 v.Chr.) betekende de stichting van een sterke staat die 3.000 jaar lang stand hield en aan alle kunstvormen regels oplegde. De kunstenaars creëerden zo een heel herkenbare stijl die men vaak 'Egyptisch' noemt.

Aan de slag! De wetten van Plato

De beroemde Griekse wijsgeer Plato schreef in zijn boek *Wetten* (boek 2) het volgende over Egyptische kunst:

Als ge het hoort, gelooft ge uw oren niet. Lang geleden, naar men zegt, werd bij de Egyptenaren de regel ingevoerd waar ik nu op doel. De jeugd van het land moet tijdens de opvoeding met schone zang en dans geconfronteerd worden. Zij legden de bewegingen tot in detail vast en beeldden ze uit in de tempels. Afgezien van deze gesanctioneerde vormen was het geen schilder of andere beeldende kunstenaar toegestaan andere vormen dan de traditionele als vernieuwing in te voeren. En ook nu is dat in de beeldende kunsten en de muziek nog niet toegestaan. Als ge in Egypte gaat kijken, zult ge merken dat de dingen die tienduizend jaar geleden zijn opgetekend of uitgebeeld - letterlijk tienduizend jaar en niet bij wijze van spreken - geen haar mooier of lelijker zijn dan de werken van nu, en ze zijn met hetzelfde vakmanschap gemaakt.

Plato beschrijft een statische kunst zonder evolutie. De onbeweeglijkheid van de kunst weerspiegelt volgens hem de strenge wetten die een sterke staat symboliseren.

De Griekse wijsgeer heeft een al te eenzijdige kijk op de Oudegyptische kunst die gebaseerd is op verouderde modellen.

Stap 1: Welke rol kan kunst spelen bij politieke propaganda? Welke rol speelt de politiek bij de artistieke expressie?

Zoek actuele voorbeelden of neem een kijkje in het verleden en probeer een antwoord te formuleren op de volgende vraag: kun je stellen dat kunst zijn tijd weerspiegelt?

Stap 2: Sta even stil bij de rol en het belang van de vrijheid van de kunstenaar. Kun je iets creëren zonder expressievrijheid te hebben? Kun je van ‘kunst’ spreken als je een vooropgezet ideaal model moet volgen? Kun je voorbeelden vinden?

Tot slot: Voer een rondetafelgesprek en tracht een antwoord te formuleren op de volgende vraag: wat is een kunstenaar?

Op het internet:

De volledige Nederlandstalige tekst lees je hier: <http://www.arsfloreat.nl/documents/Plato11.pdf> geraadpleegd op 27.11.2013).

Wat onze Belgische archeologen onderzochten in el-Hosh en Qurta kan je hier lezen: <http://www.kmkg-mrah.be/nl/rotskunst-qurta> (geraadpleegd op 27.11.2013).

ASPECTIEF

Onze kennis van de tweedimensionale Egyptische kunst is vooral gebaseerd op de schilderingen en bas-reliëfs die de muren van tombes en tempels versieren. De Oudegyptische tekenstijl is repetitief, stereotiep en schijnbaar niet realistisch. Dat komt omdat Egyptische kunst tijdloos en universeel wil zijn; geen kunst om de kunst maar functioneel en utilitair.

In het Westen past men sinds de renaissance de wetten van het perspectief toe waarbij de blik van de toeschouwer bepaalt wat er wordt afgebeeld. Die blik ziet niet alles: de struik achter de boom is misschien maar voor een stukje zichtbaar. In het Oude Egypte daarentegen vond men het belangrijk alles af te beelden wat er wás: de struik én de boom, naast elkaar indien nodig.

Muurschildering, graf van Nebamoen

18de dyn., Londen, British Museum, EA 37983

In deze tuin wordt de vijver in bovenaanzicht weergegeven, zodat de werkelijke vorm te zien is. De vissen en de eenden ‘liggen’ in zijaanzicht op het wateroppervlak. De bomen zijn in vooraanzicht weergegeven, zodat het lijkt alsof ze plat op de grond rond de vijver liggen. Hierdoor is ieder ding duidelijk onderscheiden.

De tekening mengt verschillende gezichtspunten die mentaal terug aaneen moeten gelast worden tot een beeld dat de realiteit benadert. Lange tijd noemde men dit een ‘opengeklapt’ perspectief, maar vandaag verkiezen egyptologen de term ‘aspectief’: het op een tweedimensionaal vlak weergeven van alle aspecten van een figuur.

Aan de slag! Het Egyptische aspectief

Stèle van Senoesret,
12de dyn., Parijs, Musée du Louvre, C 174

Hier zie je een voorstelling van een Egyptische offerandetafel.

Kun je de verschillende voedingswaren herkennen?

- brood
- asperges
- gevogelte
- vijgen
- vissen
- salade (Romeinse sla/kos)
- courgettes
- druiven
- een ossendij
- uitjes
- een granaatappel
- lotusbloemen
- prei

Probeer nu een offerandetafel uit de 21ste eeuw te tekenen. Let goed op: de offergaven zijn hedendaags, maar moeten volgens het Oudegyptische aspectief worden voorgesteld!

Aan de slag! Het Egyptische aspectief

Bekijk opnieuw de tuin van Nebamoen, een edelman uit de 18de dynastie.

Stap 1: Kijk goed naar alles wat er in de tuin wordt afgebeeld

Stap 2: Tracht je voor te stellen hoe deze tuin er in realiteit uit zou zien, dus als je er in zou staan.

Stap 3: Teken wat je ziet, rekening houdend met de wetmatigheden van het perspectief.

Op het internet:

http://www.britishmuseum.org/explore/galleries/ancient_egypt/room_61_tomb-chapel_nebamun.aspx
(geraadpleegd op 27.11.2013).

VAN ASPECTIEF NAAR PERSPECTIEF

In de Egyptische kunst...

De werkelijkheid weergeven in Egyptisch 'aspectief' lijkt voor ons tegennatuurlijk, maar dat gaat voorbij aan het feit dat kinderen op een gelijkaardige manier tekenen. Instinctief plaatsen ze hun familieleden op een rijtje naast elkaar, de armen los van het lichaam en de voeten naar buiten gericht. Het huis staat niet achter maar boven de figuren, de weg ernaartoe wordt voorgesteld door twee parallelle lijntjes. Alles is duidelijk, elk deel van het tafereel is aanwezig.

Het is pas door scholing dat we de wiskundige en meetkundige principes leren kennen waardoor we perspectief leren toepassen, een manier om de driedimensionale wereld af te beelden en illusie van diepte te creëren in twee dimensies. In tegenstelling tot de Egyptische manier van tekenen moet onze geest de verschillende delen niet meer opnieuw samenstellen.

...en tijdens de Renaissance

Filippo Brunelleschi was een beroemde Italiaanse architect uit de 15de eeuw die in 1425 een belangrijk experiment uitvoerde. Hij nam plaats op het voorplein van de Duomo te Firenze en schilderde op een klein paneel het baptisterium zoals hij het waarnam vanop die plaats, zo'n 20 m van het gebouw. Toen het klaar was maakte hij een gaatje in het midden van het werkje, draaide het achterstevoren en keek door de opening naar het baptisterium. Vervolgens hield hij een spiegel voor de beschilde kant van het paneel en wisselde af : kijken naar het werkelijke gebouw door het gaatje en kijken naar de reflectie van het schilderij in de spiegel. Hij zag dat de twee identiek waren! Zo ontdekte Brunelleschi perspectiefwerking.

Aan de slag! Maak dezelfde oefening als Brunelleschi

Stap 1: Kies een voorwerp, meubel of monument om af te beelden en ga op voldoende afstand ervandaan staan.

Stap 2: Teken of schilder je gekozen onderwerp op een houten paneel of stevig karton volgens de wetten van het perspectief.

Stap 3: Maak een gaatje in het midden van je werk en draai het om, dus met de beschilde kant weg van je. Kijk nu door de opening naar het echte voorwerp.

Stap 4: Plaats nu een spiegel voor je op een armlengte van je werkje. De twee beelden, je model en de afbeelding ervan, zijn identiek.

In klank en beeld:

James Burke : The Day The Universe Changed: "Point of view 3 of 6" <http://www.youtube.com/watch?v=-maNvR6cVY>. In het Engels (geraadpleegd op 27.11.2013)

De oorsprong van het perspectief: De Klassieke Oudheid

De artiesten van de renaissance leerden ons werken met horizon, evenwijdige lijnen en vluchtpunten. Hulpmiddelen die ons toelaten de wereld te reproduceren zoals de tekenaar hem ziet. Het toepassen van dieptewerking veronderstelt een zekere kennis van optica, wiskunde en geometrie. Het mag ons dan ook niet verbazen dat deze nieuwe opvatting voor de eerste keer geformuleerd werd in het intellectueel en artistiek florerende Athene van de 5de eeuw v.Chr. De artiesten van de renaissance dompelden zich onder in de antieke cultuur en stellen deze oude theorie op punt.

Volgens Vitruvius was het **Agatharchos van Samos** die het allereerste schilderwerk maakte volgens de regels van de perspectiefwerking: een theaterdecor voor een tragedie van Aischylos. Het werk had een behoorlijk impact, want vier eeuwen later schreef de Romeinse architect er nog steeds over in zijn *De Architectura* (boek 7, 11; 1ste eeuw v.Chr).

Toen ik zag dat zulke beginselen al voorbereid waren voor de uitvoering van mijn project, heb ik ze me toegeëigend en ging zelfs een beetje verder.

De eerste was Agatharchos die, toen Aischylos ons de tragedie leerde kennen, in Athene een theaterdecor schilderde en ons een commentaar daarover naliet. Naar zijn voorbeeld schreven ook Democritos en Anaxagoras over hetzelfde onderwerp; ze toonden aan hoe men vanuit een vast centraal punt de natuurlijke schikking van de (uit elkaar wijkende) vluchtlijnen kan imiteren zodat men de illusie kan scheppen echte gebouwen voor te stellen die geschilderd op een tweedimensionaal vlak de een vooraan de ander op de achtergrond staan. dat een getrouwe weergave van gebouwen in geschilderde tafereelen mogelijk is doordat de lijnen die op natuurlijke wijze uit het oog vloeien, gezien een vast centraal punt, zich verwijden zodat het lijkt dat sommige delen op de achtergrond staan en andere meer op de voorgrond ook al is het geheel op een vlakke ondergrond geschilderd.

Op het internet:

De volledige Latijnse tekst kun je hier nalezen:

http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/Vitruvius/vit_ar01.html (geraadpleegd op 27.11.2013)

Liever in het Engels? http://www.gutenberg.org/files/20239/20239-h/29239-h.htm#Page_198 (geraadpleegd op 27.11.2013)

Volgens Agatharchos van Samos speelden andere Griekse schilders met dieptewerking door het gebruik van kleurnuances en het spel van licht en schaduw. Dankzij opgravingen in de Noord-Griekse regio Macedonië konden we de voorbije decennia onze kennis over de weergave van perspectief tijdens de 4de eeuw v.Chr. bijspijkeren.

Fragment van een muurschildering uit de Villa P. Fannius Synistor, Boscoreale

1ste eeuw v.Chr., New York, The Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 03.14.5
© The Metropolitan Museum of Art

Deze muurschildering uit de 1ste eeuw v.Chr. is afkomstig uit een Romeinse villa in de buurt van Pompeï. Doordat de harp, de zittende dame, de stoel en de rechtopstaande figuur elkaar overlappen, creëerde de kunstenaar in zijn schildering een diepte-effect dat vergelijkbaar is met hoe we deze scène in werkelijkheid zouden waarnemen.

Stap 1: Hoe zou een Egyptische schrijver van contouren deze scène afbeelden?

Stap 2: Teken dit tafereel na volgens de regels van de Oudegyptische kunst.

Analyse en debat! Is perspectief een leugen?

Hoewel ontstaan tijdens de Gouden eeuw van Athene, een periode waarin filosofie en wetenschap hoge toppen scheerden, werd perspectiefweergave niet zonder meer aanvaard. In de 5de eeuw v.Chr. schreef de beroemde Griekse filosoof Plato in zijn *De Staat* (Πολιτεία, boek 10, 602):

- *Dezelfde dingen zien we als krom en als recht: het hangt er maar vanaf of we ze als weerspiegelingen in het water bekijken of op de gewone manier. Ook lijken dezelfde dingen hol en bol door afwijkingen bij het zien van kleuren. Het is duidelijk dat er op het gebied van waarneming aanleiding is tot allerlei verwarring. Een schilderij met perspectief mikt op deze zwakke plek van ons en doet niet onder voor tovenarij, net zo min als goocheltoeren en andere foefjes.*

- *Dat is waar.*

- *Daarom meten we, tellen we en wegen we. Dat zijn de meest effectieve manieren om te voorkomen dat we ons laten leiden door wat schijnbaar groter, kleiner, talrijker of zwaarder is. We kunnen dan vertrouwen op wat is berekend, gemeten en gewogen.*

- *Inderdaad.*

- *En dat moet toch de functie van de rede zijn.*

Stap 1: Lees het vervolg van de tekst van Plato (zie link hieronder). Dit kan zowel individueel, als in groep.

Stap 2: Formuleer een antwoord op de volgende vragen:

- Waarom vindt Plato dat perspectiefwerking een illusie, of leugen is?
- Waarmee vergelijkt Plato schilders? Spreekt hij zijn bewondering over hen uit, of toont hij net zijn minachting? Waarom?
- Plato verheft het debat over de positie van kunst en de kunstenaar tot een filosofische discussie. Welke thema's snijdt hij aan? Welke zijn de grote vragen die hij zich stelt?

Op het internet:

De volledige Nederlandstalige tekst kun je hier nalezen:

<http://www.arsfloreat.nl/documents/Plato10.pdf> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Onze kennis van de tweedimensionale Egyptische kunst is vooral gebaseerd op de schilderijen en bas-reliëfs die de muren van de tombes en tempels versieren. De context van deze scènes is dus een ritueel-magische, een funeraire, of een die te maken heeft met de goden. Egyptische kunst wil tijdloos en universeel zijn. Geen kunst om de kunst, maar functioneel en utilitair. De kunstenaars creëren dus geen unieke scènes, maar reproduceren met grote deskundigheid telkens dezelfde voorstellingen .

De decoratie van een graf stelt een ideale en eeuwige wereld voor waar de grafeigenaar zijn leven na de dood zal doorbrengen. Hij laat alles wat hij denkt nodig te hebben afbeelden op de grafwanden. Zo neemt hij zijn familie en naasten, amusement, werk, ambachtslui, huis en tuin, voedsel, festivals... op magische wijze mee. Om ervoor te zorgen dat alles vlot verloopt, moeten de afbeeldingen beantwoorden aan heel strikte regels. De Egyptische kunst is dus schijnbaar repetitief, stereotiep, statisch en geïdealiseerd, onbeweeglijk als het ware. En om de afbeeldingen te begrijpen moet je ze leren decoderen in functie van de grondbeginselen waarop ze gebaseerd zijn. Mannen hebben een rode huid en vrouwen een gele, bij de weergave van menselijke figuren worden voor- en zijaanzicht door elkaar gebruikt, alle figuren hebben dezelfde verhoudingen en de ruimte wordt onderverdeeld in 'registers'. De Oude Egyptenaren wilden zichzelf en hun omgeving tonen zoals hij werkelijk was en hoe hij zou moeten zijn. Alles wat bestond en alle onderdelen ervan moesten duidelijk zichtbaar zijn. Alles wat moest blijven voortbestaan, moest worden afgebeeld. Deze eeuwige wereld staat in contrast met de 'werkelijke' zintuiglijk waarneembare wereld die vluchtig is. Het is de duidelijkheid van de scènes die het voortbestaan van de dode in het dodenrijk garandeert. Het maakt niet uit dat de figuren allen op elkaar gelijk zijn, want ze zijn te identificeren aan de hand van de bijhorende teksten in hiërogliefenschrift.

Om het werk van de schrijvers van contouren makkelijker te maken, maakte men vaak gebruik van hulplijnen of een rooster. Deze techniek bestaat eruit dat op het te beschilderen oppervlak in rode inkt een ruitjespatroon aangebracht wordt waar dan alle personages ingepast worden. Zo zal een zittende figuur 14 ruitjes tellen: 2 van de haarlijn tot onderaan de hals, 6 van de schouders tot de knieën en 6 van de knieën tot de voeten. Dit systeem laat toe een zelfde figuur of scène op verschillende groottes af te beelden. Tegelijkertijd versterkt deze werkwijze de indruk dat de Oudegyptische kunst statisch en doorgedreven planmatig was.

Houten oefentablet, detail
18de dyn., Londen, British Museum,
EA 5601

DE OSTRACA, OF EEN VLEUG VRIJHEID

Een leerling-schrijver van contouren moet een lange leerschool doorlopen. Naast het schrijven van hiërogliefen moet hij ook leren tekenen op grote schaal, hoe verf en penselen te maken en niet te vergeten: de regels en conventies voor het produceren van 'officiële' kunst.

Hij gebruikt daarbij potscherven of stukken kalksteen om op te oefenen. Er zijn duizenden zulke ostraca gevonden, vooral in de omgeving van Thebe. Deze tekeningen zijn fascinerend en ontroerend door hun buitengewone karakter: schooloefeningen, studies, schetsen of vrije interpretaties van scènes die doorgaans tot de officiële kunst behoren.

Veel van deze figuratieve ostraca vallen in de categorie van de zogenoemde satirische ostraca. In deze grappige 'spotprenten' worden mensen vervangen door dieren die in een omgekeerde wereld leven waar katten muizen dienen en waar het neerhof wordt bewaakt door jakhalzen. Ze hebben een onweerstaanbare charme en tonen ons een artistiek universum dat we niet gewend zijn van de Oude Egyptenaren: luchtig en verstrooiend.

De ostraca zijn het bewijs dat de Egyptische kunstenaar niet alleen vindingrijk was, maar ook veel minder geconditioneerd was dan we doorgaans aannemen. Archeologen gaan ervan uit dat deze satirische tekeningen afbeeldingen zijn bij fabels die mondeling werden doorgegeven en vandaag verdwenen zijn. Het is ook mogelijk dat de kunstenaars op handige en speelse wijze een omgekeerde wereld neerzetten waar de rol van meester en dienaar omgedraaid werden. Zo kunnen de tekeningen begrepen worden als kritiek op de strikt hiërarchisch geordende Egyptische maatschappij.

Aan de slag! Schrijf zelf een fabel aan de hand van de ostraca van de KMKG !

Stap 1: Zoek uit wat een fabel is. Aan welke criteria moet een verhaal voldoen om een fabel te zijn?

Stap 2: Bezoek de Carmentis website: <http://carmentis.kmkg.be>. Dit is de online catalogus van de KMKG.

Stap 3: Voer een voor een onderstaande inventarisnummers in het vakje eenvoudig zoeken in en klik op OK om een afbeelding van het ostracon te zien.

Menselijke figuren

E.06377: jonge lopende knaap

E.06835: wandelend meisje

E.06314: man die stier leidt

E.06778: jonge dame onder een wijnrank

E.06770: gevechtsscène

E.06374: oorlogsgevangene

E.06440: man op een kar

E.07359: koning Ramses III die de vijand neerslaat

Dieren

E.06797: gazelle

E.06429: ibis

E.06763: aanbidding van een slang

E.06436 : aanbidding van een stier

E.06434: kalf in een papyrusbos

E.06371: stier
E.06415: stier
E.06372: stier
E.06435: stier in wilde galop
E.06373: vis

Satirische scènes

E.06764: sproeiende aap
E.06765: harp spelende aap
E.06727: de muis en de kat
E.06369: vossen als herders
E.06442: muis die wijn drinkt

Stap 4: Kies drie ostraca uit de lijst en verzin een fabel aan de hand van de afbeeldingen.

Meer weten?

DELVAUX, L., PIERLOT, A., 2013, *Ostracakunst in het Oude Egypte. Uitgelezen fragmenten*, Tielt.

DE CANON: DE IDEALE VERHOUDINGEN VAN DE MENSELIJKE FIGUUR

Definitie: een geheel van regels die de verhoudingen tussen de verschillende onderdelen van een beeldend kunstwerk bepalen, in het bijzonder die tussen de verschillende delen van het menselijk lichaam.

De Egyptische tweedimensionale kunst beantwoordde aan strakke regels. Zo wordt onder meer de menselijke figuur in een raster van gelijke vierkanten ingepast. Toch is er geen sprake van een echt 'canon', in die zin dat de verhoudingen van de verschillende lichaamsdelen onveranderlijk zijn, ook al zijn er egyptologen die het tegendeel beweren.

Ter vergelijking kan je hier meer te weten komen over het Antieke schoonheidsbeeld.

De speerdrager

Napels, Museo archeologico Nazionale, 6011

De speerdrager (*Doryphoros*, *δορυφόρος*) van Polykleitos stelt een jonge soldaat voor die een lans draagt. Het wordt gezien als het eerste beeld dat de beeldhouwer volgens deze berekeningen realiseerde. Het bronzen origineel dat rond 440 v.Chr. gemaakt werd, is verdwenen. Gelukkig bestaan er kopies van waarvan eentje in marmer uit de Romeinse periode dat in het Museum van Napels bewaard wordt. De artiest berekende dat het hoofd een zevende van het lichaam moest meten, dat het bovenlichaam exact even lang als de onderbenen moest zijn, terwijl de onderbenen tweemaal zo lang als het hoofd moesten zijn ...

Polykleitos beeldde geen levend model af, maar een geestesbeeld. In die zin, maar wel vanuit volstrekt andere beweegredenen, lijken de Egyptisch en Griekse zienswijzen op elkaar.

Volgens Plinius de Oudere stond het beeld van de speerdrager zelf bekend als de *Canon*. In zijn *Naturalis Historia* (boek 34, hoofdstuk 19, 55) schreef hij:

Polykleitos van Sicyon, leerling van Agelades, maakte de Diadumenos, een beeld van een jongeling met zachte trekken, opmerkelijk daar het wel 100 talenten kost. Hij maakte ook de Doryphorus, een beeld van een energieke jonge man dat de kunstenaars Canon noemden en waarvan ze de lijnen bestudeerden alsof het een standaard was; zodanig dat men zegt dat hij, als enige van alle mensen, Kunst schiep in een kunstwerk.

Op het internet:

De Latijnse tekst met Franse vertaling vind je hier: http://agoraclass.fltr.ucl.ac.be/concordances/Plineancien_histnat34/lecture/3.htm (geraadpleegd op 27.11.2013)

In het Engels: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D34%3Achapter%3D19> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Nadien ontwikkelden andere Griekse kunstenaars eigen stelsels zoals de beeldhouwer Lysippos die in de 4de eeuw v.Chr. een langer silhouet propageerde waarbij het hoofd nog maar een achtste van het lichaam mat. Elf eeuwen later baseerde Leonardo da Vinci zich op deze nieuwe canon om zijn beroemde *Vitruvius-man* te tekenen. De tekening van da Vinci zou later uitgroeien tot hét symbool van het humanisme en de renaissance.

Het Griekse canon en het Arische ideaalbeeld van de nazi's

We zagen dat bij de Egyptische kunst religieuze en magische motieven aan de basis lagen van de officiële, ideële kunst. In het Oude Griekenland beheersten wiskundige berekeningen en filosofische vragen de uitvoering ervan. De verspreiding van een ideaalbeeld is ook in andere periodes terug te vinden.

In het begin van de vorige eeuw kwam Adolph Hitler en het nationaalsocialisme op in Duitsland. De nieuwe nazistaat legde zijn eigen versie van de ideale mens op, de basis voor een modelstaat.

In 1933 creëerde Hitler een ministerie voor Cultuur en Propaganda onder leiding van Joseph Goebbels. Het opzet hiervan was dat het Derde Rijk zijn doctrine via de kunsten zou verspreiden door bepaalde werken aan te moedigen, te censureren of te verbieden.

Aan de slag! Leni Riefenstahl

In 1938 maakte Leni Riefenstahl, de officiële cineast van Adolf Hitler en de nazi-partij, een film over de Olympische Spelen van 1936 te Berlijn. Ze verheerlijkte hierbij uitdrukkelijk de Duitse atleten.

Bekijk de proloog van haar film *Olympia*.

<http://www.youtube.com/watch?v=7TI6ylo-tcc> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Probeer een antwoord te formuleren op de volgende vragen:

Kun je verwijzingen naar de Klassieke Oudheid vinden? Zo ja, welke?

Waarom legde Leni Riefenstahl de nadruk op de band met de Klassieke Oudheid?

Vergeet even het feit dat de film gemaakt werd naar aanleiding van de Olympische Spelen. Welke filmsche technieken of beelden worden gebruikt om sport en atleten te verheerlijken? Welke ideeën wil Leni Riefenstahl bij de kijker overbrengen?

In de film wordt een atleet vergeleken met een Grieks beeld van een discuswerper (*Discobolos*, Δισκοβόλος). Zoek op uit welke periode dit standbeeld dateert. Waarom wordt net dit beeld in de film gebruikt, denk je?

Hoe worden mannen en vrouwen geportretteerd? Is er een verschil? Het beeld dat van beide wordt opgehangen verradt de plaats die man en vrouw moeten innemen in de nieuwe ideale nazi-gemeenschap. Hoe kun je dat zien?

Kun je, nu je de film geanalyseerd hebt, stellen dat het om een propagandafilm gaat? Welke waarden wil de cineaste voor de ideale wereld volgens Adolph Hitler meegeven?

Zie ook **Aan de slag! De wetten van Plato** bij het hoofdstuk *De regels van de kunst*. Je leest daar hoe Plato het Oudegyptische beestel prees omdat het in staat was de kunst te beïnvloeden door strenge regels op te leggen. Het kan interessant zijn de twee benaderingen, de Oudegyptische en die van het Derde Rijk, naast elkaar te leggen en verder na te denken over het gebruik van kunst als propagandamiddel.

Aan de slag! Entartete kunst

In 1937 organiseerde minister van propaganda Joseph Goebbels een tentoonstelling over 'ontaarde kunst' (*Entartete Kunst* in het Duits). De expo trok meer dan twee miljoen bezoekers. Goebbels plaatste werk van moderne kunstenaars zoals Picasso en Chagall naast dat van zieken of mensen met een handicap. In een aanpalend paviljoen werd zogenaamde 'Arische kunst' gepresenteerd.

Wat versta je onder 'ontaarde kunst'? Over welke kunstenaars en kunststromingen gaat het?

Waarom plaatste Goebbels werk van mensen met een beperking naast dat van moderne kunstenaars?

Waarom werd moderne kunst als 'slechte' kunst gezien? Waarom kreeg bijvoorbeeld het kubisme of het impressionisme de stempel 'decadent' van de nazi's?

Hoe werd 'Duitse kunst' gedefinieerd?

Der Wächter

Arno Breker, vernietigd in 1945

Bekijk het schilderij **Kalenberger Bauernfamilie** (Boerenfamilie uit Kahlenberg) van de Duitse schilder Adolph Wissel en maak dezelfde oefening.

Een afbeelding van dit werk dat bewaard wordt in het Deutsche Historische Museum van Berlijn vind je hier: <http://www.jungeforschung.de/bildervl/wissel.html> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Tot slot: Zet alle bevindingen op een rijtje. Welke conclusies kun je trekken?

Op het internet:

Meer informatie over *Entartete Kunst* kun je hier vinden (in het Engels): <http://fcit.coedu.usf.edu/holocaust/arts/artDegen.htm> (geraadpleegd op 27.11.2013)

EN VANDAAG?

Ook in de 21ste eeuw is de mens nog steeds op zoek naar de perfectie. Magazines schotelen ons foto's voor die gecorrigeerd zijn met Photoshop. Zulke correcties komen in feite neer op moderne versies van de antieke mathematische modellen.

Schoonheid en perfectie zijn onderwerpen die iedereen, ook de wetenschap, kunnen boeien. De studies en experimenten volgen elkaar op ...

In 2012 werd uit achtduizend kandidaten het wetenschappelijk meest volmaakte gezicht van Groot-Brittannië gekozen aan de hand van vooropgestelde mathematische parameters die de verschillende delen van het gezicht en de afstand tussen de onderdelen ervan definieerden.

De laureate, Florence Colgate

Op het internet:

De Britse krant The Daily Mail schreef volgend artikel over het fenomeen: <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2132896/Florence-Colgate-Girl-Britains-beautiful-face.html> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Een interview met de 18jarige laureate Florence Colgate kun je hier bekijken: <http://www.youtube.com/watch?v=avewiAyATy0> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Voor een ludieke benadering van de symmetrie van het gezicht: <http://www.youtube.com/watch?v=GM4XUNNMHXA> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Het valt niet te weerleggen dat de invulling van het concept schoonheid varieert naargelang het tijdperk, de cultuur, de leeftijd of zelfs de sociale klasse. De top modellen die vandaag over de catwalk lopen, hebben niets gemeen met de sterren uit de jaren vijftig of zestig. Wat zouden we denken van een Marilyn Monroe met de maten van een Kate Moss, gekleed in G-Star of Calvin Klein? Of draai het eens om en beeld je een Rita Hayworth in een versie à la Gwyneth Paltrow in.

De Venus van Botticelli gefotoshopt door Anna Utopia Giordano

De Italiaanse kunstenaar Anna Utopia Giordano bewerkte verschillende bekende Venus voorstellingen die hun stempel op de kunstgeschiedenis drukten met Photoshop. Ze verving de voluptueuze Venusfiguren door slankere versies die aan de huidige schoonheidsidealen beantwoorden. Het resultaat is vaak bevreemdend.

Op het internet:

Hier een galerij van haar werken: <http://www.annautopiagiordano.it/venus-ita.html> (geraadpleegd op 27.11.2013)

Dit dossier werd samengesteld door de Educatieve en culturele dienst van de KMKG naar aanleiding van de tentoonstelling SCHRIJVERS VAN CONTOUREN. TEKENKUNST IN HET OUDE EGYPTE.

Jubelparkmuseum
13.09.2013 – 19.01.2014

Tekst: Isabelle Therasse
Vertaling: Christine Willemen
Redactie: Anna Van Waeg
Vormgeving: Florence Cosme

© ECD/KMKG/2013

